УДК 930 (092)*: 94 (477) "1917/1918"

DOI <https://doi.org/10.26661/zhv-2020-3-55-07>

ПОГЛЯДИ РОМАНА БЖЕСЬКОГО НА ПОЛІТИКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

В. А. Андрієвська

Запорізький національний університет

valerie.andrievska@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9829-9626>

Ключові слова: Роман Бжеський, Українська Революція, УЦР, Винниченко, Христюк, Мазепа, Універсали Центральної Ради.

В статті розкриваються погляди Романа Бжеського на політику уряду Української Центральної Ради, аналіз факторів, що призвели до поразки Центральної Ради проведений як з боку ключових діячів даного уряду, так і самим Бжеським, їх протиставлення та порівняння. В статті розкривається історіографія дослідження діяльності Центральної Ради з боку українських істориків та еволюція їх поглядів. Окремо історичні оцінки порівнюються з оцінками Романа Бжеського, робляться висновки щодо актуальності оцінок Романа Бжеського як тогочасного учасника подій Української революції у розрізі сучасних історичних візій.

ROMAN BRZESKI'S VIEWS ON POLITICS UKRAINIAN CENTRAL RADA

V. Andriiivska

Zaporizhzhia National University

Key words: Roman Brzeski, Ukrainian Revolution, UCR, Vynnychenko, Khrystyuk, Mazepa, Universals of the Central Rada.

This article reveals Roman Brzeski's views on the policy of the Ukrainian Central Rada, the analysis of the factors, that led to the defeat of the Central Rada, was conducted both by key figures of this government and Brzeski himself, their opposition and comparison. The article reveals the historiography of the study of the Central Rada by Ukrainian historians and the evolution of their views. Separately, historical assessments are compared with Roman Brzeski's assessments, conclusions are made about the relevance of Roman Brzeski's assessments as a participant in the events of the Ukrainian revolution in the context of modern historical visions.

At the same time, an attempt is made to investigate the nature of Roman Brzeski's views on the Central Rada as a political phenomenon, to explore the reason for Brzeski's radically negative assessments of the Central Rada and its activists due to Brzeski's affiliation with the UNP ("samostiynyky"). The UNP was in opposition to the socialist-federalist camp that formed the basis of the UCR. Therefore, it is interesting that Brzeski was in the service of the Central Rada despite his own negative beliefs. It is also important to involve little-known sources of personal origin of Brzeski's authorship in a wide scientific circulation to study the problems of the Ukrainian Central Rada from the point of view of a witness to the events of that time. The study of personalities such as Brzeski and his visions belongs to the field of historical anthropology, which allows us to reveal local events and look at historical processes not only through thought leaders but also smaller figures who often had no less important influence on historical events. Brzeski is an example of such historical figures and that is why the study of his creative heritage is valuable today.

Основна частина.

Зі становленням незалежності України у вчешніх виник підвищений інтерес до вивчення періоду українських визвольних змагань 1917-

1922 рр., за яким закріпилася назва Українська революція. Цей погляд і назва були протиставлені радянському концепту Громадянської війни та звертала увагу на унікальність перебігу політич-

них та військових подій в Україні. Об'єктами прискіпливого вивчення вченими стали як замовчувані раніше персоналії Грушевського, Винниченка, Скоропадського, Петлюри та інших політичних діячів періоду Української революції, так і уряди та держави, управлінцями яких вони були. Дослідники спробували виробити український погляд та оцінку діяльності цих персоналіїв як альтернативу радянській оцінці їх як буржуазно-націоналістичних діячів з виключно негативною конотацією їх діяльності, що іноді могла прориватися крізь замовчування. Для цього історики почали залучати великі масиви різних джерел, в тому числі спогади самих лідерів української держави, та їх найближчого політичного оточення. Таким чином, історики відкрили для себе маловідомих, майже забутих особистостей, що відіграли важливу роль в тогочасному політичному житті. Одним з таких діячів є Роман Бжеський, що залишив значну публіцистичну спадщину з оцінками українських урядів та діячів періоду визвольних змагань 1917-1922 рр. Додаткові маловідомі джерела поряд з оцінкою свідка подій розкривають для нас цей період з інших сторін. Це дозволяє нам по-новому оцінювати та інтерпретувати тогочасні події та їх учасників враховуючи суб'єктивні чинники та вподобання, піддаючи їх критичному аналізу.

Вивчення публіцистичної спадщини Бжеського надає нам можливість вивчати діяльність представників політичного напрямку "самостійників" та їх вплив на політичний ландшафт доби УЦР. Цим ми заповнюємо лакуни, які існують в історичній науці щодо діяльності цього політичного напрямку, особливо після "виступу полуботківців" (липень 1917 р.) та фактичним зникненням УНП як партії з тодішнього політичного ландшафту. Разом з тим ми розширюємо наші знання та уявлення про протистояння федералістично-автономістичної та самостійницької концепції в українському політичному русі, доповнюємо причини популярності та впливовості одного та розвінчуємо міфи про малу популярність та маргінальність самостійницького політичного напрямку в українському суспільно-політичному просторі. Необхідною складовою є також протиставлення тодішніх оцінок Романа Бжеського та інших учасників Української революції поряд з сучасним оцінкам діяльності УЦР з боку науковців, визначити спільне та відмінне у цих візіях.

Оскільки Роман Бжеський був чиновником при Генеральному Секретаріаті – виконавчому органу Центральної Ради, він приймав участь у держа-

вотворчому процесі та бачив всі ці процеси як чиновник. Його праці дозволяють нам розкрити нові факти та погляди на ефективність бюрократичної та політичної складових функціонування УЦР та ГС.

Разом з тим Роман Бжеський є маловідомою фігурою серед дослідників. Тому дослідження його життя та поглядів тісно пов'язані з процесом повернення української діаспорної спадщини у публічний та науковий простір України. Таким чином, наукові розвідки пов'язані з життям та творчістю Романа Бжеського є актуальними та починають викликати жвавий інтерес серед дослідників різних галузей.

Історіографія проблематики.

Історіографія дослідження представлена дослідженням життя та творчої спадщини Романа Бжеського, а також дослідженням проблематики Української революції 1917-1921 рр., зокрема періоду Української Центральної Ради. Дослідниками життєвого шляху та поглядів Романа Бжеського є: В. Бойко¹, Т. Демченко², Г. Сварник³, Г. Чернихівський [25-29] та ін. Проблематикою Української революції та діяльністю Української Центральної Ради активно займаються: В. Солдатенко^{4,5}, Т. Бевз⁶, О. Копиленко⁷, Ф. Турченко^{8,9}, О. Реєнт¹⁰ та ін.

Що стосується питання вивчення життя та діяльності Бжеського можемо відмітити дихотомію. З одного боку, фігура Бжеського починає дослід-

¹ Бжеський Р. Теорія поступу (вістниковий доробок 1924-1934 років). / Упорядники Володимир Бойко, Тамара Демченко. К.: Темпора, 2016. 472 с.

² Демченко Т. Син Чернігівщини – Роман Бжеський. *Сіверянський літопис*. № 4, 2009. С. 67-78.

³ Сварник Г. Загадковий "вістниківець" Роман Бжеський, листи до Дмитра Донцова. *Українські проблеми*. №2, 1997. С. 144-149.

⁴ Солдатенко В. Революційна доба в Україні (1917-1920 роки): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди. К: Парламентське видавництво, 2011. 565 с.

⁵ Солдатенко В. Українська революція. Концепція та історіографія. К., 1997. С. 11.

⁶ Бевз Т. Феномен "Української революції" у суспільно-політичній думці (спроба історико-політичного аналізу) / *Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ століття. Міжнародна науково-теоретична конференція 20-21 листопада 2007 р. Наукові дослідження*. К., 2008. С. 71.

⁷ Копиленко О. "Сто днів" Центральної Ради. К., 1992. С. 156.

⁸ Турченко Ф. Г. Українська революція 1917-1921 рр. (Погляд із Запоріжжя). Запоріжжя: "Статус", 2018. 188 с.

⁹ Турченко Ф. Г., Кривоший Г. Ф. Магістралі й глухі кути Української революції / *Українська революція 1917 - початок 1918 рр. (Проблеми, пошуки, узагальнення)*. Запоріжжя: "Просвіта", 1998. С. 3-65.

¹⁰ Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917-1921 років / Гол. ред. Р. Стасюк. К.: "Арій", 2016. 280 с.

жуватися надзвичайно активно останнім часом, з іншого боку – вчені звертають свою увагу виключно на біографію Бжеського. Систематизації поглядів, описання його власної світоглядної позиції щодо періоду визвольних змагань 1917-1922 рр. зроблено лише уривками. Більшість джерел, що використані в данному дослідженні є недостатньо відомим в наукових колах, деякі взагалі використовуються вперше. Частина джерел, в тому числі “Дейтройтські зошити” все ще очікують свого часу для отримання доступу для використання широким науковим колами.

Що стосується оцінок діяльності Української Центральної Ради також присутній елемент невизначеності. Величезна зацікавленість проблематикою науковців та широке коло джерел корелюються з крайнощами оцінок Центральної Ради як на рівні уряду, так і на рівні окремих діячів – від майже виключно позитивних, часом виправдальних^{11, 12}, спробами не давати оцінку діяльності уряду УЦР¹³ до критичних^{14, 15, 16}. Це ж автоматично пов’язується із оцінкою персоналії Бжеського та коректності як його власної діяльності, так і ролі його оцінок подій, безпосереднім свідком і учасником яких він був. Незважаючи на те, що критика, дискусія та невизначеність є природнім елементом історичної науки, може складатися враження, що дискусія щодо УЦР та персоналії Бжеського переходить у площину особистих вподобань певних авторів, що є неприпустимим для наукового дискурсу.

На сьогоднішній день в історичній науці переважним чином діяльність членів уряду Центральної Ради піддається критичному осмисленню, критикується низка політичних рішень, зокрема вперте слідування автономії при всій провальності даного курсу.

Таким чином, завданням цієї статті є спроби визначити оцінку діяльності уряду УЦР з боку Романа Бжеського та відстежити, наскільки його критика співставна з сучасними науковими оцін-

ками діяльності Української Центральної Ради.

Новизна цієї роботи полягає у залученні нових джерел в широкий науковий обіг, а також вперше формується світоглядна оцінка Романа Бжеського на період правління УЦР та окремих ключових постатей тодішнього політичного ландшафту.

Аналіз оцінки Романа Бжеського періоду Центральної Ради.

Як учасник Української революції Роман Бжеський описував події у своїх мемуарах “Згадки з минулого (1916-1921 рр.)” під псевдонімом Характерник [6], “Нариси з історії українського народу”¹⁷ під псевдонімом Роман Млиновецький, та “Нариси з історії українських визвольних змагань”¹⁸ у 2 томах під тим же псевдонімом. Окрім мемуаристики погляди на події Української революції можна відстежити у його поезії, яку він публікував під псевдонімом “Дажбожич”¹⁹. Саме ці джерела розкривають нам оцінку та погляди Романа Бжеського як щодо політичних режимів, що тоді керували країною, так і щодо окремих політичних діячів. В нашій статті ми звернемо увагу на оцінку Бжеського першого періоду Української революції – це діяльність Української Центральної Ради та низки її членів.

Розгляд зазначеної проблематики пропонуємо із описання реакції та оцінки Бжеського на Лютневу Революцію. Оскільки саме ця подія відкрила можливість утворення та проголошення УЦР у березні 1917 р. У своїх спогадах “Згадки з минулого (1916-1921 рр.)” Роман Бжеський описує реакцію населення Чернігова на Лютневу революцію в Петрограді. Настрої, які тоді вирували в суспільстві Роман Бжеський характеризує фразою “революційний шал”. Він відзначає, що певні діячі української інтелігенції зробили з цієї революції “нову богиню”, а також вказує на те, що багато хто з українських політиків того часу виступав за продовження зв’язків з “оновленою Росією” що, на думку Бжеського, було помилкою, оскільки він вважав, що Росія не надасть жадану автономію Україні, а лише надалі буде розширювати свої кордони та продовжувати свою шовіністичну політику щодо України²⁰. Таким чином, саму Лютневу революцію

¹¹ Солдатенко В. Революційна доба в Україні (1917-1920 роки): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди. К.: Парламентське видавництво, 2011. 565 с.

¹² Солдатенко В. Українська революція. Концепція та історіографія. К., 1997. С. 11.

¹³ Копиленко О. “Сто днів” Центральної Ради. К., 1992. С. 156.

¹⁴ Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917-1921 років / Гол. ред. Р. Стасюк. К.: “Арій”, 2016. 280 с.

¹⁵ Турченко Ф. Г. Українська революція 1917-1921 рр. (Погляд із Запоріжжя). Запоріжжя: “Статус”, 2018. 188 с.

¹⁶ Турченко Ф. Г., Кривоший Г. Ф. Магістралі й глухі кути Української революції / *Українська революція 1917 - початок 1918 рр. (Проблеми, пошуки, узагальнення)*. Запоріжжя: “Просвіта”, 1998. С. 3-65.

¹⁷ Млиновецький Р. Історія українського народу (нариси з політичної історії). Українське наукове видавництво, 1953. 643 с.

¹⁸ Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 (про що “історія мовчить”). Том 1. Чужина, 1970. 571 с.

¹⁹ Дажбожич. Крути. URL: <https://libraria.ua/en/numbers/454/19159>. (дата звернення: 13.03.2021).

²⁰ Бжеський Р. Теорія поступу (вістниковий доробок 1924-1934 років). / Упорядники Володимир Бойко, Тамара Демченко. К.: Темпора, 2016. с. 55-57.

Роман Бжеський оцінює як втрачену можливість українців на здобуття незалежності. Втрачена ця можливість, на його думку, була через москвофільство більшості українських політичних діячів.

Цю саму тезу він продовжує та доповнює в праці "Історія українського народу". Торкаючись питання Лютневої революції він зазначає її причини: невіршеність земельного питання, слабкість управлінської еліти, втому суспільства в поєднанні з військовою слабкістю, активна революційна пропаганда²¹. Саме комплекс цих причин, на думку автора, зробив можливим появу Лютневої революції.

Надалі Бжеський наголошує, що ця революція, яку часто називають безкровною, підготувала ґрунт для кривавого перевороту і надалі переходить до питання ставлення до революції в Україні політичними діячами різних партій. Перелічуючи їх, він вказує, що у свої поглядах лідери більшості українських політичних партій були прихильними до Росії, називаючи їх "москвофілами" та по суті звинувачує їх у прогавленому шансі на отримання незалежності²². Таким чином, Бжеський розцінює Лютневу революцію 1917 р. як втрачений шанс українців на здобуття незалежної держави через прихильність до Росії українських політичних лідерів, які піднімали питання автономії України в межах Росії, але не виступали за повний розрив зв'язків з нею та цілковиту незалежність України.

Цікавим є також той факт, що Бжеський виводить концепцію прихильності українців до ідеї нерозривності з Росією в історичному зрізі. Яскравим прикладом цього служить його праця "Нариси з історії українських визвольних змагань". У першому томі цього твору Роман Бжеський робить історичний екскурс москвофільства українських культурно-політичних діячів та організацій, починаючи з поразки під Полтавою у 1709 р. Появу самостійницької течії в українському суспільно-політичному русі автор пов'язує з Тарасом Шевченком. Все подальше суспільно-політичне життя України автор зводить до протистояння автономістської та самостійницької течії. Кульмінацію протистояння ми отримали в часи українських визвольних змагань 1917-1921 рр²³.

²¹ Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 (про що "історія мовчить"). Том 1. Чужина, 1970. с. 382-385.

²² Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 (про що "історія мовчить"). Том 1. Чужина, 1970. с. 382-389.

²³ Млиновецький Р. Історія українського народу (нариси з політичної історії). Українське наукове видавництво, 1953. с. 17-23.

Отже, автор проводить короткий екскурс в історію розвитку українського політичного та культурного рухів, відзначає характерну рису цього руху як прихильність діячів українського руху до тісних стосунків із Росією, що є спадковим явищем та однією з причин поразки українських визвольних змагань в майбутньому.

Внаслідок Лютневої революції в Україні у березні 1917 р. створюється уряд – Українська Центральна Рада (УЦР) на чолі з Михайлом Грушевським, які пізніше проголошують створення УНР – Української Народної Республіки та піднімають питання автономії України в межах оновленої Росії. Бжеський тут же підмічає, що на початку Української революції ми маємо дві окремих Центральні Ради – "автономістську" та "самостійницьку", які існували до квітня 1917 р., тобто до Всеукраїнського Національного Конгресу. В ході його проведення, на думку Бжеського, самостійники були дискредитовані як політичний рух. У зв'язку з цим окрема ЦР самостійників припинила своє існування. Лише декілька представників партії УНП ("самостійники") змогли увійти до Центральної Ради. Однак серйозно впливати на її діяльність вони не мали змоги²⁴. Отже, Бжеський висуває оригінальну думку про існування та паралельне функціонування двох Центральних Рад: "автономістської ("тупівської") та "самостійницької", які вступили в політичну боротьбу в результаті якої самостійницька ЦР була ліквідована.

Переходимо до оцінки діяльності уряду Центральної Ради Романом Бжеським. Дану оцінку будемо розглядати через призму наступних проблематик:

1. Оцінка внутрішньої політики та зовнішньої політики УЦР.
2. Ставлення до окремих діячів Центральної Ради та Генерального Секретаріату.
3. Ставлення до Брестського миру та співпраці з Німеччиною.
4. Причини повалення УЦР та успіху повстання Скоропадського.

Варто зазначити, що про внутрішню політику Бжеський міг розмірковувати не лише як тогочасний свідок подій, а як людина, що займала державну посаду у реєстратурі відділу внутрішніх справ при Генеральному Секретаріаті. Тому могла бачити "внутрішню кухню" та прямо впливати на перебіг тогочасних подій.

Характерною рисою оцінок Бжеського є не-

²⁴ Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 (про що "історія мовчить"). Том 1. Чужина, 1970. с. 396-401.

гати́вна оці́нка УЦР та відсутності оцінки свого внеску у функціонування цього уряду. У своїх “Згадках...” під псевдонімом Характерник він лише зазначає про факт отримання посади, однак не розкриває причину погодження на цю посаду²⁵. Тобто, всі подальші оцінки Р. Бжеського випливають з його оцінки не лише як сучасника описуваних подій, а як людини, що була залучена до участі в політичному житті та впливала на нього як державний посадовець. Однак відсутня критика власного внеску в успіх чи невдачу цього режиму.

Основна критика внутрішньої політики Центральної Ради спрямована на двох ключових засадах: відмова від розбудови армії, спрямування армійських ресурсів на продовження Першої Світової війни та відмова від побудови незалежної України, зосередження на позиції автономізму^{26, 27}. [14, 15]. Саме ці постулати в політиці Центральної Ради та Генерального Секретаріату викликають у автора найбільше засудження.

Оцінки Бжеського універсалів УЦР як головного прояву внутрішньої та зовнішньої політики уряду.

Основними документами, що формували зовнішню та внутрішню політику УЦР були універсали. Надалі розкриємо відгуки Бжеського на кожен із документів.

Щодо першого універсалу²⁸, Р. Бжеський називає цей документ “жебрацтвом”. З однієї сторони автор говорить про те, що самостійницька течія, він в тому числі, сприйняли цей крок як спробу закріплення при владі, тимчасовий постулат, який не викликав таку негативну реакцію як II Універсал^{29, 30}. Однак сама постановка питання про автономію на протидію самостійності викликає однозначну негативну реакцію автора.

Щодо другого універсалу автор вже більш категоричний. Він називає цей документ “актом капітуляції”. Також Бжеський наголошує на можливості в той момент укласти мир з німцями та спрямувати військові частини на боротьбу за незалежну Україну, що не було зроблено і призвело в майбутньому до негативних наслідків.

Як спроба змінити зовнішньополітичний курс Центральної Ради військові частини підняли переворот, який історична наука називає “виступом самостійників” чи “заколотом полуботківців”. На думку Романа Бжеського цей виступ був спробою порятунку від фатального москвофільського курсу. Ця спроба перевороту була невдалою та звела нанівець і без того ослаблений самостійницький рух³¹. Можемо стверджувати, що автор надзвичайно негативно ставився до автономістського курсу УЦР яскравим прикладом якого був II Універсал. Прихильники самостійницького руху за допомогою перевороту спробували здійснити зміну цього курсу. Внаслідок цього рух, до якого належав і сам Бжеський втратив свій політичний вплив у Центральній Раді.

Наступний документ, що поєднував зовнішню та внутрішню політику УЦР був III Універсал. Автор наголошує, що автори III Універсалу³² наполягали на постулаті “не відділяючись від Росії, однак більшовицької Росії”, якої, на думку Бжеського, по факту вже тоді не було³³. Таким чином Бжеський підкреслює невизначеність та нестабільність в управлінні Росією, які виникли після більшовицького перевороту і нерозуміння цього факту урядом Центральної Ради. І хоча, на думку Бжеського, діячі Центральної Ради тяжіли і ставилися з симпатією до більшовиків як до політичного руху, вони були вже ж, більш прихильними до їх колишніх соратників – меншовиків. Тому оцінили більшовицький переворот як узурпацію влади.

Що стосується складових внутрішньої політики цього документу, то Бжеський критикує заміну армії народною міліцією. Також він говорить про втрачену можливість провести націоналізацію підприємств та невчасність спроби вирішення земельного питання. Тобто, автор критикує не саму

²⁵ Бжеський Р. Теорія поступу (вістниковий доробок 1924-1934 років). / Упорядники Володимир Бойко, Тамара Демченко. К.: Темпора, 2016. с. 94.

²⁶ Млиновецький Р. Історія українського народу (нариси з політичної історії). Українське наукове видавництво, 1953. 643 с.

²⁷ Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 (про що “історія мовчить”). Том 1. Чужина, 1970. 571 с.

²⁸ (I) Універсал Української Центральної Ради до українського народу, на Україні й поза Україною сущого. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-1.html>. (дата звернення: 13.04.2021).

²⁹ (II) Універсал Української Центральної Ради. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-2.html>. (дата звернення: 13.04.2021).

³⁰ Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 (про що “історія мовчить”). Том 1. Чужина, 1970. 571 с.

³¹ Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 (про що “історія мовчить”). Том 1. Чужина, 1970. с. 421-423.

³² (III) Універсал Української Центральної Ради. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html>. (дата звернення: 13.04.2021).

³³ Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 (про що “історія мовчить”). Том 1. Чужина, 1970. с. 426-429.

передачу землі без викупу, а саме невчасність практичної реалізації передачі землі. Паралельно з цим Бжеський наголошує, що навіть введення валюти УНР – карбованця було вимушеним кроком, а не цілеспрямованим усвідомленим політичним рішенням³⁴. Враховуючи вищезазначене доречно говорити, що Бжеський піддає активній критиці не лише зовнішньополітичну діяльність УЦР, але і внутрішньополітичну. Особливо активно Р. Бжеський наголошує на фатальності гальмування створення та розбудови армії УНР, що призвело до майбутніх трагічних наслідків та загрозою знищення УНР.

В подальшому стосунки між УНР та більшовицьким урядом, як відомо призведуть до військових дій. Роман Бжеський констатує, що більшовицький уряд одразу почав формувати уявлення про події в Україні як громадянську війну. Автор критикує цей концепт наголошуючи на інтервенції з боку більшовицької Росії. Бжеський у своїх спогадах не акцентує увагу на перебігу першої україно-більшовицької за винятком битви під Крутами та оборонними боями за Київ в обороні якого приймав участь.

Що стосується битви під Крутами, то автора можна вважати одним із розповсюджувачем героїчного міфу про Крути. Надзвичайно активно це проявилось в його поезії. Використовуючи псевдонім “Дажбожич”, він описав Крути як “триста кращих із найкращих пішло”, “пішли і понесли в жертву державі, всю радість юнацтва, кохання та кров”. Надзвичайно часто проводиться історичні аналогії боротьби українців з більшовицькими військами, як боротьби з ордами гунів та монголами. Проводиться пряма аналогія даної битви з битвою на річці Калка³⁵. Таким чином, автор також продовжував міф про оборону станції Крути лише трьомастами юнаками проти шести тисяч більшовиків, описував цю подію як прояв найвищої сміливості та мужності, проводив історичні паралелі з боротьбою проти кочовиків часів Київської Русі.

Описуючи свою участь в обороні Києва, він також підкреслив, що його мотивацією захищати Київ була не підтримка Центральної Ради, а боротьба проти більшовизму. Тут можна також зустріти історичні аналогії. Більшовики тут описується як “наступники Андрія Боголюбського”³⁶

³⁴ Млиновецький Р. Історія українського народу (нариси з політичної історії). Українське наукове видавництво, 1953. 643 с.

³⁵ Дажбожич. Крути. URL: <https://libraria.ua/en/numbers/454/19159>. (дата звернення: 13.03.2021).

³⁶ Бжеський Р. Теорія поступу (вістниковий доробок 1924-

з відповідною мотивацією зруйнування Києва. Отже, знову помічаємо тенденції автора до проведення історичних аналогій, підкресленому наголошенні на меті своєї участі, що полягала в необхідності захисту столиці попри відсутність підтримки режиму Української Центральної Ради.

Згодом Роман Бжеський отримає нову посаду – спеціально уповноважений від уряду України до Москви на дипломатичні переговори присвячені укладанню Брестського мирного договору Радянської Росії з Німеччиною та УНР.

Хотілося б детально зупинитися на оцінці цього договору автором. Він відзначає, що з самого початку не передбачався вхід німецьких збройних частин на територію України та військова допомога в боротьбі проти більшовиків. Договір мав обмежитись виключно виходом УНР з війни, а німці мали спрямовувати свої сили на Москву та Петербург для розгрому більшовиків. Однак, самі тексти договору явно суперечать цій тезі та свідчать, що військова підтримка Німеччини та її союзників була передбачена із самого початку³⁷. Таким чином, можна поставити під сумнів тезу Бжеського про початкові плани делегації наполягати тільки на закінченні війни між країнами Четвертої спілки та УНР.

Однак при переговорах делегація УНР зіштовхнулася з певними складностями. Перша складність, яка виникла для уряду УЦР – німці погоджувалися на мир тільки у випадку визнання Української Народної Республіки незалежною державою. Для цього і був розроблений та прийнятий 4 універсал³⁸, на думку Р. Бжеського. Таким чином, незалежність такий необхідний крок був прийнятий урядом УЦР як необхідність, а не як природна мета.

Друге питання – це території. Бжеський критикує діячів УЦР за відмову від Криму та Кубані у 4 універсалі та відмову від цих територій на переговорах у Бресті. Окрему увагу автор звертає на успіх Кримської військової операції під командуванням Петра Болбочана, що змушена була повернутися ні з чим через відсутність оперативного-стратегічного мислення в уряді Центральної

1934 років). / Упорядники Володимир Бойко, Тамара Демченко. К.: Темпора, 2016. с. 112.

³⁷ “Перший крок до тривалого і для всіх сторін почесного світового миру...” До 100-річчя підписання Брестського мирного договору. URL: <http://tsdavo.gov.ua/vystavky/pershij-krok-do-tryvalogo-i-dlya-vsikh-storin-pochesnogo-svitovogo-myru-do-100-richchya-pidpysannya-brestskogo-myrnogo-dogovoru>. (дата звернення: 27.04.2021).

³⁸ Універсал Української Центральної Ради (IV). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18#Text>. (дата звернення: 13.04.2021).

Ради, що не підтверджується сучасними історичними дослідженнями перебігу Кримської операції³⁹. В ході цієї операції вдалося повністю звільнити Крим від більшовиків, а у Севастополі військо Чорноморського флоту вивісили український прапор. Проте, претендувати на включення цих територій під свій контроль Українська Народна Республіка не могла через наведену вище причину⁴⁰, ⁴¹. Таким чином, автор вказує на черговий прорахунок діячів УЦР, який був використаний німецьким командуванням. Також автор в черговий раз підкреслює провали Центральної Ради у міжнародній політиці та територіальних втратах, піддає нещадній критиці зовнішню політику Центральної Ради.

Подальший перебіг подій, активний наступ більшовиків змусив керівників Центральної Ради звернутися по німецьку допомогу. Звичайно, Центральна Рада мала певний військовий контингент з українців, що був сформований із військовополонених та бажаних воювати за УНР із тих українців, що знаходився на території Австро-Угорщини. Однак цих військових сил не було достатньо, тому в подальшому в Україну входять німецькі війська та встановлюють окупаційний режим. Влада УЦР була формальною. Реальним же впливом користувалися саме німці та австрійці.

Як відомо, німців в Україні перш за все цікавили ресурси, а не територія. Особливим попитом користувався хліб. Це відмічається у меморандумі німецького головнокомандувача Г. Айхгорна від 17 червня 1918 р. Він вказував на те, що Німеччина зацікавлена в незалежній Україні не лише через очевидну економічну вигоду для Німеччини, а також через можливості України бути буферною зоною між Німеччиною та Росією, майбутнім плацдармом для виходу на Кавказ⁴². Таким чином, головнокомандувач німецьких військ описував тактичні та стратегічні інтереси Німеччини від отримання Україною незалежності.

Говорячи про того ж Айхгорна, Бжеський вказує на його наказ від 6 квітня 1918 р. "Про засів полів", який у Бжеського носить назву "Про порядок засіву землі та збору врожаю". У тексті цього

наказу, поданого українським істориком Д. Дорошенком у своїх мемуарах містяться наступні заходи:

1. Хліб належить тому селянинові, який його засіяв та зібрав, він же і отримує кошти за цей хліб згідно з ринковою ціною.

2. Селянин має володіти лише тою кількістю землі, яку він в змозі обробити.

3. В місцевостях, де ще присутнє поміщицьке землеволодіння, поміщики мають стимулювати засів цієї землі у випадку неможливості земельних комітетів розподілити цю землю між селянами. Ці ж комітети мають надавати необхідний реманент та посівний матеріал поміщикам.

4. Передбачене суворе покарання за захоплення, пограбування та знищення посівів врожаю⁴³.

Таким чином, наказ генерала Айхгорна регулював процес посіву хлібу та його збирання. Можна сказати, що характер самого наказу не носив якихось надзвичайних положень чи мір. Однак саме його ухвалення на думку Романа Бжеського послужило дозволом німцям для проведення їхньої жорсткої окупаційної політики та подальшим вилученням хлібу в українських селян.

Невдоволення діяльністю політикою УЦР назрівала серед певного кола українських кіл. Яскравим прикладом цього невдоволення став майбутній гетьманський переворот Павла Скоропадського. Однак Роман Бжеський у своїх працях наголошує на тому, що переворот Скоропадського – це не єдиний переворот, який міг статися проти Української Центральної Ради. "Братство Самостійників" також готувалося до потенційного виступу проти УЦР. Причини відсутності такого виступу, масштаби та інші організаційні моменти автором не розкриваються⁴⁴. Незважаючи на це, подібні подробиці є надзвичайно цікавими. Це демонструє нам невдоволеність політикою УЦР не лише прогетьманських сил, а ширшого кола політичних партій. Не менш цікавим є факт готовності активної боротьби проти Центральної Ради у формі повстань та виступів.

Як відомо, 29 квітня 1918 р. напередодні проголошення Конституції УНР, гетьманом Павлом Скоропадським та його прихильникам був здійснений державний переворот. Внаслідок цього уряд УЦР припинив свою діяльність, в Україні

³⁹ Громенко С. Забута перемога. Кримська операція Петра Болбочана. К.: К.І.С, 2018. 266 с.

⁴⁰ Громенко С. Забута перемога. Кримська операція Петра Болбочана. К.: К.І.С, 2018. 266 с.

⁴¹ Млиновецький Р. Історія українського народу (нариси з політичної історії). Українське наукове видавництво, 1953. 643 с.

⁴² Пиріг Р. Фельдмаршал Герман Айхгорн: служба та смерть в Україні (квітень-липень 1918 р). *Український історичний журнал*. №3, 2017. С. 26.

⁴³ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. Том 2. К., 2002. с. 15.

⁴⁴ Млиновецький Р. Історія українського народу (нариси з політичної історії). Українське наукове видавництво, 1953. с. 444-445.

встановився новий політичний режим, що носив назву Гетьманат Скоропадського.

Причини поразки УЦР: погляд головних діячів осіб тогочасної української політики.

Неодноразово як в історичних дослідженнях, так і в різній мемуарах свідків тогочасних подій можна прочитати розмірковування про причини поразки діяльності УЦР.

Винниченко бачив причини поразки та приведення до влади Скоропадського великою буржуазією, яка була невдоволена соціальною політикою УЦР⁴⁵. Солідарний з ним Христюк, однак його звинувачення стосуються більше німецького командування, яке він називає німецькими поміщиками та вважає, що Скоропадський був зручним виконавцем їх наказів та репрезентував інтереси німецьких поміщиків⁴⁶. У Мазепи причина поразки звучить доволі абстрактно "квалітет та невідповідність українства"⁴⁷. Отже, чітко прослідковується тенденція перекладання відповідальності за поразку та падіння уряду УЦР на німецьку сторону.

На противагу поглядам головних діячів Центральної Ради, Бжеський же головною причиною поразки УЦР бачив її москвофільські настрої та драгоманівство. Додатково Роман Бжеський вказує на необхідність проведення національної революції замість соціальної, а також розбудову армії, що не було зроблено в ті часи^{48, 49}.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, ми приходимо до висновків, що вивчення спадщини Романа Бжеського, на сьогодні, є надзвичайно актуальною та важливою проблематикою. Попри широке вивчення його біографії політичні погляди на Українську революцію вченими майже не вивчаються. А саме це допомагає нам розширити наші знання про діяльність прихильників самостійницької течії, розвіяти міфи про малу популярність цього руху серед населення, а також повертати до української історичної та політичної думки українських діячів у діаспорі.

Погляди Романа Бжеського на діяльність Укра-

їнської Центральної Ради в своїй основі носять критичний, часом негативний характер. Основними елементами критики Романа Бжеського виступає: прихильність діячів УЦР до Росії, відмова розривати з нею зв'язки та вибудовувати самостійну українську державу. Навіть IV Універсал, який проголошував курс на незалежність України, на думку Бжеського, був вимушеним кроком та необхідною умовою для укладення миру з Німеччиною та її союзниками, а не усвідомленою дією.

Оцінки Бжеського тісно переплітаються з сучасними науковими поглядами на Центральну Раду та її ключових постатей. Бжеський так само, як і сучасні дослідники критикує Центральну Раду за ряд політичних рішень, що призведуть до поразки Української революції, зокрема: підтримку курсу на автономію, безплідні перемовини з Тимчасовим Урядом та більшовикам, загальну нерішучість та відсутність політичного досвіду, відкладання вирішення нагальних питань, зокрема соціальних.

Варто зазначити, що у поглядах Бжеського яскраво виражений суб'єктивізм автора. Однак це зайвий раз демонструє нам, що Бжеський не був простим спостерігачем, а приймав активну участь у революційних подіях, щиро підтримував ідею української незалежності та продовжував свою боротьбу вже у публіцистичній сфері за кордоном.

⁴⁵ Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції [липень 1917 р.-грудень 1919 р.]). Київ-Відень, 1920. с. 409.

⁴⁶ Христюк П. Замітки та матеріали до історії української революції 1917-1920. Том 2. Відень: Український соціологічний інститут, 1921. с. 173-174.

⁴⁷ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції (1917-1921). К.: Темпора, 2003. с. 60.

⁴⁸ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції (1917-1921). К.: Темпора, 2003. 608 с.

⁴⁹ Млиновецький Р. Історія українського народу (нарис з політичної історії). Українське наукове видавництво, 1953. с. 448-450.

References

- (I) Universal Ukrainiskoi Tsentralnoi Rady do ukrainskoho narodu, na Ukraini y poza Ukrainoiu sushchoho. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-1.html>. (data zvernennia: 13.04.2021).
- (II) Universal Ukrainiskoi Tsentralnoi Rady. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-2.html>. (data zvernennia: 13.04.2021).
- (III) Universal Ukrainiskoi Tsentralnoi Rady. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html>. (data zvernennia: 13.04.2021).
- "Pershyi krok do tryvaloho i dlia vsikh storin pochesnogo svitovoho myru..." Do 100-richchia pidpysannia Brestskoho myrnoho dohovoru. URL: <http://tsdavo.gov.ua/vystavky/pershyj-krok-do-tryvalogo-i-dlya-vsih-storin-pochesnogo-svitovogo-myr-do-100-richchya-pidpysannya-brestskogo-myrnogo-dogovoru>. (data zvernennia: 27.04.2021).
- Bevz T. Fenomen "Ukrainskoi revoliutsii" u suspilno-politychnii dumtsi (sproba istoryko-politychnoho analizu) / Ukraina v revoliutsiinykh protsesakh pershykh desiatylyt KhKh stolittia. Mizhnarodna naukovo-teoretychna konferentsiia 20-21 lystopada 2007 r. Naukovi doslidzhennia. K., 2008. S. 71.
- Bzheskyi R. Teoriia postupu (vistnykovyi dorobok 1924-1934 rokiv). / Uporiadnyky Volodymyr Boiko, Tamara Demchenko. K.: Tempora, 2016. 472 s.
- Vynnychenko V. Vidrozhennia natsii (Istoriia ukrainskoi revoliutsii [marets 1917 r.-hruden 1919 r.]). Kyiv-Viden, 1920. 535 s.
- Hromenko S. Zabuta peremoha. Krymska operatsiia Petra Bolbochana. K.: K.I.S, 2018. 266 s.
- Dazhbozhych. Kruty. URL: <https://libraria.ua/en/numbers/454/19159>. (data zvernennia: 13.03.2021).
- Demchenko T. Syn Chernihivshchyny – Roman Bzheskyi. Siverianskyi litopys. № 4, 2009. S. 67-78.
- Doroshenko D. Istoriia Ukrainy 1917-1923 rr. Tom 2. K., 2002. S. 15.
- Kopylenko O. "Sto dniv" Tsentralnoi Rady. K., 1992. S. 156.
- Mazepa I. Ukraina v ohni y buri revoliutsii (1917-1921). K.: Tempora, 2003. 608 s.
- Mlynovetskyi R. Istoriia ukrainskoho narodu (narysy z politychnoi istorii). Ukrainske naukove vydavnytstvo, 1953. 643 s.
- Mlynovetskyi R. Narysy z istorii ukrainskykh vyzyvolnykh zmahan 1917-1918 (pro shcho "istoriia movchyt"). Tom 1. Chuzhyna, 1970. 571 s.
- Pyrh R. Feldmarshal Herman Aikhhorn: sluzhba ta smert v Ukraini (kviten-lypen 1918 r). Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. №3, 2017. S. 26-27.
- Reent O. P. Ukrainski vyzyvolni zmahannia 1917-1921 rokiv / Hol. red. R Stasiuk. K.: "Arii", 2016. 280 s.
- Svarnyk H. Zahadkovyi "vistnykivets" Roman Bzheskyi, lysty do Dmytra Dontsova. Ukrainski problemy. №2, 1997. S. 144-149.
- Soldatenko V. Revoliutsiina doba v Ukraini (1917-1920 roky): lohika piznannia, istorychni postati, kliuchovi epizody. K: Parlamentske vydavnytstvo, 2011. 565 s.
- Soldatenko V. Ukrainska revoliutsiia. Kontseptsii ta istoriohrafii. K., 1997. S. 11.
- Turchenko F. H. Ukrainska revoliutsiia 1917-1921 rr. (Pohliad iz Zaporizhzhia). Zaporizhzhia: "Status", 2018. 188 s.
- Turchenko F. H., Kryvoshyi H. F. Mahistrali y hlukhi kuty Ukrainiskoi revoliutsii / Ukrainska revoliutsiia 1917 - pochatok 1918 rr. (Problemy, poshuky, uzahalnennia). Zaporizhzhia: "Prosvita", 1998. S. 3-65.
- Universal Ukrainiskoi Tsentralnoi Rady (IV). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18#Text>. (data zvernennia: 13.04.2021).
- Khrystiuk P. Zamitky ta materialy do istorii ukrainskoi revoliutsii 1917-1920. Tom 2. Viden: Ukrainskyi sotsiologichnyi instytut, 1921. 204 s.
- Chernykhivskyi H. Do otchoi zemli: 100-richchia vid dnia narodzhennia Romana Bzheskoho / Rusalka Dnistrova, 1994. Ch. 13 (zhovten). S. 1-2.
- Chernykhivskyi H. Do ridnoi zemli: zhyttievym shliakhom Romana Bzheskoho / Siiach: Shchotyzhneva hazeta volynskoho Ternopil'ia, 1993. Ch. 16 (cherven-lypen). S. 2.
- Chernykhivskyi H. Zhyttievi i tvorchyi shliakh Romana Bzheskoho / Samostiina Ukraina, 1996. Ch. 1-2. S. 30-42.
- Chernykhivskyi H. Portrety perom: Statti, ese, retsenzii. Kremenets-Ternopil, 2001. S. 136-147.
- Chernykhivskyi H. Roman Bzheskyi, yakoho my malo znaiemo / Sivershchyna, 25 zhovtnia 1997. S. 5.